

KUMML 2017

KUML 2017

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Datadisciplin

AF NIELS NØRKJÆR JOHANSEN

Mats Malmer var en original og dedikeret tænker i skandinavisk arkæologi. Hans tidlige arbejde var banebrydende i en arkæologisk tradition, hvor typologi og typers anvendelse i kulturhistoriske ræsonnementer udgjorde en veletableret og tilsyneladende fast grund under det arkæologiske arbejde. Man kan sige, måske sat lidt på spidsen, at Malmers arbejde udgjorde den første større teoretisk-metodiske nyorientering af det typologiske felt i skandinavisk arkæologi siden Montelius' og Müllers grundlæggende arbejder og debat. Malmer identificerede et stort, i høj grad uopfyldt behov i arbejdet med det arkæologiske gendagsmateriale – behovet for at skabe klarhed og eksplicitet i definitionen af typer og i forståelsen af, hvilken status de definerede typer egentlig har eller burde have. Malmers svar på denne udfordring blev formuleret sidst i 1950'erne og starten af 60'erne og manøvrerede, i tråd med dele af samtidens intellektuelle klima, indenfor en strengt positivistisk ramme – mere om det nedenfor.

Med et omfang på næsten 400 sider tilgængeliggør den nyligt publicerede bog *Archaeology as fact and fiction* en meget væsentlig del af Mats Malmers centrale tekster (eller uddrag deraf) på engelsk, og dermed for et internationalt, også ikke-skandinavisk publikum.¹ Jeg vil i det følgende give en kort oversigt over indholdet i denne meget velkomne samling, som jeg vil supplere med nogle få kommentarer til Malmers måde at arbejde på og til det arkæologiske projekt, som Malmer grundlagde i ovennævnte periode – et projekt, som også rummede skarpe behandlinger af en række af fagets andre grundudfordringer. Samlingen er i det store hele udvalgt af Mats Malmers hustru og professor i numismatik, Brita Malmer, og efterfølgende redigeret af professor (og Malmer-elev) Stig Welinder, som tog over efter Brita Malmers død. Håndværksmæssigt og redaktionelt er der tale om en velgjort bog med en enkelt mindre undtagelse: Jeg slog med forventning op på kapitel VI, "Mats P. Malmer's bibliography" og fandt til min overraskelse ikke en komplet opgørelse over Malmers i alt 144 arbejder, men derimod et par henvisninger til andre sammenhænge, hvor størstedelen af disse er gjort op. Her kunne man med fordel have vist læseren den generøsitet at reproducere og færdiggøre en eksisterende liste, så man

ikke behøvede at lægge referencesamlingen af Malmers arbejde til side for at opsøge oversigten andetsteds.

Welinder indleder bogen med et indsigtsfuldt blik på Malmers rolle og indflydelse i og udenfor svensk arkæologi, knyttet an til bogens tekster. Welinder fremhæver bl.a. Malmers inspiration fra Hägerstrands kulturgeografi og fra nogle af de helt tidlige diskussioner af matematiske og computerbaserede tilgange til humanistisk forskning, ligesom han noterer sig det faktum, at Malmer ikke deltog aktivt i den efterfølgende, egentlige introduktion af “elektronisk databehandling” og multivariat statistik i skandinavisk arkæologi, som ellers lå i logisk forlængelse af flere af Malmers projekter.² Welinder gør også rede for slægtskabet mellem Malmers arbejde og den anglo-amerikanske “nye”, processuelle arkæologi – et slægtskab, som ikke mindst bundede i den positivistiske, hypotetisk-deduktive tilgang. Her argumenterer Welinder for, at Malmers tidlige bidrag formentlig blev udviklet uafhængigt af de debatter, som ledte frem til New Archaeology’s gennembrud i USA i første halvdel af 1960’erne. Malmer publicerede imidlertid de banebrydende, tidlige arbejder på svensk (*Pleionbegreppets betydelse för studiet av förhistoriska innovationsförlopp*, 1957, og *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*, 1963, med engelsk resume) og tysk (*Jungneolithische Studien*, 1962), og disse fik ikke nogen videre opmærksomhed i de anglofone forskningsmiljøer. Yderligere et tema, som fylder i Welinders indledning, er Malmers forskellige kontroverser med kolleger, som ikke delte hans syn på det ene eller andet; Malmer var en kontant og kantet debattør, og han forsvarede hårdnakket sit syn på arkæologien mod korrektiver.

Bogen er, efter Welinders indledning, inddelt i fem dele. Den første del (I) rummer bl.a. Malmers grundlæggende diskussioner af typologi, herunder ambitionen om at kunne definere “sande typer” i det arkæologiske genstandsmateriale, hvor Malmers tilgang bl.a. var inspireret af amerikaneren Anna Shepards kvantitative formalisering af lerkars morfologi.³ Som allerede nævnt var Malmers bidrag på dette område banebrydende i skandinavisk arkæologi i 1960’erne, men i dag må i hvert fald hans syn på den typologiske klassifikations mål og muligheder siges primært at være af historisk interesse.⁴ Denne del af bogen rummer også Malmers erkendelsesteoretiske bidrag, og det er måske her, at man tydeligst kan følge en udvikling i Malmers perspektiv gennem karrieren. Trods Malmers ensidige afstandtagen til relativistiske tendenser, hvor han selektivt forholder sig til de mest polemiske og politiserende indlæg,⁵ sker der en gradvis, men klar opblødning af hans egen erkendelsesteoretiske position. Malmers oprindelige tilgang i 1960’erne er klassisk positivistisk, dvs. med fokus på forbilledlig præcision i definitioner, præmisser og logik, og med ambitionen om sikker, *neutral* viden fuldt intakt. Men gennem 1980’erne og

90'erne fremhæver han i stigende grad også de mere fleksible faktorer i videnskabelig analyse, for til sidst (kapitel 5) at erklære sig som realist, i erkendelsesteoretisk forstand – altså som fortaler for en position, hvor den videnskabelige erkendelse i højere grad opfattes som relationel, dvs. altid afhængig af en bestemt referenceramme, som gør den selektivt fokuseret og formateret (og derfor ikke neutral), men som stadig kan defineres eksplicit og gøres til genstand for analyse og debat (og som derfor ikke blot er relativ). Så selvom “et lille faktum afgjort er mere værd end en stor fiktion” i Malmers videnskab (s. 135, min oversættelse), udviste Malmer en vedholdende nysgerrighed omkring betingelserne for videnskabelig erkendelse og omkring den tætte forbindelse mellem epistemologi og metode, og udviklingen i hans perspektiv giver en interessant nuancering af det indtryk, at Malmer ikke veg en tomme, når han først havde taget et standpunkt.

Bogens del II samler Malmers diskussioner af innovation, som ikke mindst udfoldede sig i henhold til spredningen af bebyggelse, genstandstyper og andre kulturelle fænomener i det sydlige Sverige gennem neolitikum. I kapitel 8 præsenteres Malmers første bebyggelsesarkæologiske analyse, hvor han arbejdede under stærk inspiration fra kulturgeografien, og som i den grad var innovativ, da den udkom i 1957. I det efterfølgende kapitel 9 gør Malmer rede for de “produktionsdiagrammer”, som analyserne af neolitisk keramik i hans enorme doktorafhandling *Jungneolithische Studien* (1962) bl.a. blev kendt for. Kapitel 10 kan bedst betegnes som et vidtfavnende essay omkring temaet innovation, hvor Malmer forsøger at nå frem til en generel forståelse af forandringsmekanismerne fra neolitikums begyndelse i Sydsandinavien og på tværs af tragtbægerkulturen, grubekeramisk kultur og stridsøksekulturen. Om end dette kapitel ikke er repræsentativt for alle Malmers tekster, tydeliggør det alligevel en mere udbredt begrænsning i Malmers måde at arbejde på: Malmer synes mange steder at operere indenfor sit eget intellektuelle rum, hvor han udviser en noget begrænset interesse i at anerkende andre forskeres landvindinger og egen inspiration deraf. Stedvist fremstår hans tekster decideret selvreferentielle – det gælder for eksempel Malmers diskussion af aktualisme (eller uniformitaristiske antagelser), hvor det undrer, at Malmer ikke refererer til Binfords i arkæologisk henseende klassiske behandlinger af emnet.⁶ Også i diskussionerne af den neolitiske udvikling er der slående få referencer, både til det konkrete arkæologiske materiale og til andre forskeres perspektiver, og det får – paradoksalt nok med tanke på hans epistemologiske idealer – Malmers overvejelser til at fremstå spekulative og dårligt forankrede i den relevante empiri.

Del III repræsenterer Malmers arbejde med fokus på bronzealderen i Skandinavien, herunder hans forsøg på en typologisk klassifikation af helleristnin-

ger, med anvendelse af førnævnte produktionsdiagrammer (kapitel 11), og hans forsøg på at identificere et vægtsystem, som muligvis spillede en central rolle i reguleringen af den ældre bronzealders metalhåndværk og -udveksling (kapitlerne 12-13). I kapitel 14 argumenterer Malmer for, hvordan bl.a. dette vægtsystem indgik i de kontakter og den kommunikation på tværs af Europa, som fulgte med etableringen af et paneuropæisk værdisystem baseret på bronze – og her slår Malmer således temaer an, som både i årene omkring denne artikels udgivelse (1999) og efterfølgende fik stor opmærksomhed i bronzealderforskningen.

Del IV samler en række bidrag med fokus på feltarbejde, og viser bl.a. hvor bred en felterfaring Malmer erhvervede sig i den tidlige del af sin karriere. Det første bidrag (kapitel 15) fokuserer på undersøgelsen af det middelalderlige hospital Sankt Jörgen i Åhus, oprindeligt publiceret 1948, og det andet (kapitel 16, 1951) fremlægger et af de første fund, gjort ved Lilla Loshult i Skåne, af en skæftet mikrolitpil fra den tidlige del af mesolitikum. Det sidste af disse bidrag (kapitel 17) er en retrospektiv redegørelse for den teoretisk-metodiske tilgang, som lå til grund for Malmers og kollegers undersøgelser på den kendte neolitiske samlingsplads Alvastra i årene 1976-80, hvori Malmer bl.a. diskuterer sammenhængen mellem tilgangen i felten og muligheden for at afprøve hypoteser.

Ovenstående, korte rids af de Malmer-tekster, som er samlet i *Archaeology as fact and fiction*, antyder hvor ambitiøst Mats Malmers arkæologiske projekt var. Han var med til at sætte et skarpere fokus på nogle af fagets centrale problematikker, og vi nyder stadig i dag godt af bevidstheden om disse. Malmers overordnede bidrag er i denne basale henseende tæt forbundet, både i tid og indhold, med den processuelle arkæologiske bredere revolution af fagets teoretisk-metodiske bevidsthed. Uden at trække sammenligningen for langt er det interessant, at Malmers og Lewis Binford's bidrag til faget set i bakspejlet deler et interessant paradoks; begge var (bl.a.) drevet af en markant afstandtagen til sekteriske dagsordener indenfor arkæologi, videnskab og samfund, og for begges vedkommende førte denne afstandtagen ind i et alternativt projekt, som i nogle henseender lukkede sig om sig selv og blev lige så rigtigt, som de ideologier de ville modstå.

Som nævnt ovenfor, bliver det allerede i Welinders indledning klart for den uindviede læser, at Malmer var en kantet person – i hvert fald i den akademiske debat – og fagpersonen Malmer var for mig noget af det mest interessante ved denne bog. Da jeg satte mig med den, var det første, jeg læste faktisk det sidste kapitel (18), hvor Malmer selv (i 1995) reflekterer over sit liv i og med arkæologien. Som i indledningen skinner både personen Mats Malmer og de

faktorer, der prægede hans virke, klart igennem. Det er tydeligt, at Malmer gik sine egne veje, på godt og ondt. Men han var nok – som de fleste mennesker – en mere sammensat person, end han oftest blev forstået eller fremstillet som. Adskillige svenske kolleger har beskrevet for mig, hvordan Malmer offentligt revsede yngre kolleger, som bevægede sig ind på territorier, han selv havde udforsket. Og Malmers konfrontatoriske, lejlighedsvist arrogante stil i debat med de kolleger, han var uenig med, kan få det til at virke som om, han var drevet af ærekærlighed og forfængelighed. Jeg har ikke selv kendt Mats Malmer, men det er, efter at have læst denne samling, alligevel ikke mit primære indtryk. Mit indtryk er, at hans engagement i og for arkæologien var substantielt – at faget netop ikke først og fremmest var et forhåndenværende middel til personlig promovning.

Første side af Welinders indledning flankeres af et fremragende portrætfoto af Malmer (s. 10), se ovenfor. Billedet giver ved første øjekast indtryk af en alvorlig mand, måske med et noget hårdt gemyt – den kantede side, som også skinner igennem i hans tekster. Men kigger man nærmere efter, er der også varme og oprigtighed i Malmers udtryk – de samme egenskaber, som får noget

friere tøjler på et andet foto (s. 380), se ovenfor. hvor han er afbilledet med sin datter. Malmer virker, mildest talt, ikke som en mand til store tandsmil og unødvendige (eller for den sags skyld nødvendige) krumspring for at fremstå imødekommende. Og han gik tydeligvis for lidt op i at anerkende andres bidrag, og i at afstemme sit arbejde og sin fremfærd efter en større sammenhæng. Til gengæld var der både reel originalitet og, så vidt jeg kan fornemme, en grundlæggende ægthed i Malmers engagement og i den ambition om at styrke arkæologien, der prægede hans arbejde. Med denne modsætningsfyldte kombination giver den anmeldte samling af Mats Malmers værker hans fagfæller i nutidens arkæologiske landskab en god anledning til selvrefleksion – dels over de videnskabelige grundspørgsmål, som Malmer adresserede, men også over hvilke (sam-)arbejdsformer, der er mest befordrende for en videnskabelig disciplins vitalitet og udvikling.

NOTER

1. Mats Malmer: *Archaeology as fact and fiction. Mats P. Malmer's archaeological writings 1948-2002*. Edited and commented by Stig Welinder. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm 2016.
2. F.eks. T. Madsen, (red.): *Multivariate Archaeology: Numerical Approaches in Scandinavian Archaeology*. Jutland Archaeological Society. Højbjerg 1988.

3. A.O. Shepard: *Ceramics for the Archaeologist*. Carnegie Institution of Washington. Washington 1957.
4. Jf. f.eks. B. Hayden: Are Emic Types Relevant to Archaeology? *Ethnohistory* 31(2), pp. 79-92. 1984.
5. F.eks. M. Shanks & C. Tilley: *Re-constructing archaeology*. Cambridge: Cambridge University Press 1987.
6. F.eks. L.R. Binford: *Bones: Ancient Men and Modern Myths*, kap. 2. New York 1981.